

**УДК 82.09: 82. / 6 /. 2+929
Маланюк 477. 6**

Тетяна ЯРОВЕНКО

**ШЕВЧЕНКОЗНАВЧА ЕСЕЇСТИКА
ЄВГЕНА МАЛАНЮКА В НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ
ГРИГОРІЯ КЛОЧЕКА**

У статті розглядається методологія літературно-критичних та культурологічних практик Є. Маланюка «монографічного портретування» постаті Тараса Шевченка, що є актуальним за нових суспільно-політичних обставин. Помітну роль у становленні вітчизняного маланюкознавства відіграла Кіровоградщина. Л. Кученком і Г. Клочеком активізуються маланюкознавчі дослідження, у тому числі й літературно-критична шевченкіана митця. Отож, метою статті є огляд наукової концепції Г. Клочека, що актуалізується, в свою чергу, поєднанням академізму з активним реагуванням на «злобу дня». Концепція Г. Клочека розгортається в потрактуванні енергетичної напруги Шевченкових творів, суть котрої є: семантична невичерпальність, органічність і природність стилю, надзвичайна інформативна щільність. Звідси постають провідні аспекти шевченкознавчих розвідок Г. Клочека: розвінчання соцреалістичних стереотипів сприймання особистості й доробку Кобзаря, національно-державницький підхід до осмислення його феномена, глибинне дослідження художньої майстерності мистецького спадку Тараса Шевченка. Науковець визначає концепти, на яких базується шевченкологія Є. Маланюка: універсальний чинник художності («життєдайнотворча правда нації») і Шевченкова національна ідея. Г. Клочек аналізує активно варійовані Є. Маланюком складники значених концептів і пропонує на розгляд сучасників «каркас» Маланюкової шевченкіані, зробленої, на переконання дослідника, «на виріст для всього нашого шевченкознавства»:

«монолітність», «вулканічна» енергія Шевченкового слова, «месіанство», «живий Шевченко». На переконання Г. Кличка, реальною перспективою сучасного українського шевченкознавства має стати завершення будови, «каркас» котрої створив Є. Маланюк, що повинно повинно «відбутися шляхом поглибленої інтерпретації окремих творів Шевченка».

Ключові слова: актуальність, аналіз, архетип, елітарність, есе, інтерпретація, каркас, квінтесенція, концепт, концепція, методологія, націоцентризм, рецензія, феномен, шевченкіана.

«Реабілітація» Є. Маланюка в Україні розпочалася у 1987 році, а вже на початок 1991-го формуються дослідницькі стратегії та завдання маланюкознавства, з-посеред яких і висвітлення проблемно-тематичних параметрів літературно-критичного доробку письменника, що були показовими для розвитку культурології й літературознавства 20–50-х рр. ХХ століття й суттєво вирізняли творчість митця на традиційному тлі української есейстики.

Постановка проблеми. Сьогодні, незважаючи на, здавалося б, всеохопний аналіз спадщини Є. Маланюка, проведений науковцями зарубіжжя та України, проблема дослідження естетичної концепції в контексті прозового доробку письменника продовжує залишатися актуальною. Насамперед це стосується методології його літературно-критично-культурологічних практик «монографічного портретування» видатних історичних особистостей і, зокрема, постаті Тараса Шевченка, надто за нових суспільно-політичних обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще за життя автора у діаспорному літературознавстві закладаються основи дослідження естетичної системи творчості Є. Маланюка із застосуванням концептуального й системного підходів, що вперше узагальнює Ю. Войчишин. Так, Б. Кравців говорить про пошук Є. Маланюком розв'язки на сучасний стан його батьківщини, яка вимагає введення державної бронзи [1, 17]; Яр Славутич робить висновок про беззаперечну роль «таких постатей як гетьман Іван Мазепа, Тарас Шевченко,

Пантелеймон Куліш та Іван Франко у кристалізації теорії поета» [1, 19]; аналогічної думки притримується О. Тарнавський, надаючи Є. Маланюку в українській історіографії місце поета-державника. Ю. Лавріненко чи не першим розглядаєй належно оцінює високоякісну есеїстику «Книги спостережень», окреслюючи водночас спрямування майбутніх досліджень: «Ці есеї будуть згруповані в ряд циклів: цикл Шевченка, цикл Франка, Пателеймона Куліша, Миколи Гоголя...» [8, 151]. Характеризуючи Є. Маланюка як мислителя-історіософа й спостережника, літературознавець визначив основоположні принципи культурологічних досліджень митця, що забезпечували їхню цілісність і системність: історичний, суть котрого полягає в оцінці будь-якого культурного явища як репрезентації національної свідомості чи національної духовності, відбиття певного історичного етапу становлення нації, та особистісний, коли вибір об'єкта дослідження детермінувався виключно аксіологічною системою і світоглядними переконаннями Є. Маланюка [8, 152–153].

1990 року в Україні друкується стаття І. Дзюби «Поезія вигнання», в якій окремим питанням постає культурологічна, митецтвознавча, літературно-критична есеїстика Є. Маланюка. Згодом Т. Салига окреслює напрямки вивчення літературно-критичної спадщини письменника, що передбачало створення образу Маланюка-есеїста, критика, літературознавця, -культуролога; О. Баган аналізує естетичні фактори формування націоцентричного пафосу та виховання патріотизму, виявлені у прозі Є. Маланюка; П. Іванишин розглядає засади есеїстки Є. Маланюка як стратегії політичної герменевтики, визначає авторський підхід до оцінки художніх явищ як «національний підхід», що дозволило йому сформулювати концепцію малоросійства, аналізує націоцентризм як ідеологічну складову в оцінці естетичних феноменів, досліджує авторську концепцію елітарності. Учений простежив за функціональністю такого підходу Є. Маланюка на прикладі розкриття есеїстом таємниць геніальності, духовної складової, ментальної впливовості та естетичної цінності Т. Шевченка («Маланюкова «шевченкіана»). У новому тисячолітті Б. Синевич обсервує практику

«монографічного портретування», апробовану Є. Маланюком у його літературознавчих студіях; зазначеному дослідженю тематично близькою постає робота О. Омельчук, в якій авторка наголошує на принциповому запереченні письменником орієнтованих на масовість життєписів, віддаючи перевагу «великим» біографіям духу; актуальність літературно-критичних праць Є. Маланюка обґрунтують В. Владимирова, І. Воронюк, Н. Науменко, І. Процик та ін.

Проте найбільш помітну й вагому, навіть зasadnicу роль у становленні вітчизняного маланюкознавства відіграла Кіровоградщина. Один із «фундаторів новітньої вітчизняної науки» (О. Ситько) про автора «Стилету й стилоса» Л. Куценко, застосовуючи методологію портретування Є. Маланюка, створив фундаментальне монографічне дослідження творчості митця «Dominus Маланюк: тло і постать», у якому фактично зреkonструював життєвий і творчий шлях письменника [7]. Своєрідними були й дослідження інших науковців Кіровоградщини, які доповнювали й розширювали коло проблем маланюкознавства (С. Барабаш, Г. Кличек, В. Марко, В. Панченко, Г. Бондаренко, В. Краснощок). У їхній дослідницькій площині також публіцистика й проза Є. Маланюка у формі «літературної критики, історії і теорії літератури, історіософії, культурології, мемуарної замальовки...» [2, 86 – 87]. Л. Куценко і Г. Кличеко активізують маланюкознавчі дослідження, у тому числі й літературно-критична шевченкіана митця, яка потрапляє в площину зацікавлень молодих науковців О. Гольник та О. Цепи.

Мета статті. Отож, автор розвідки, котра має суто історіографічний характер, визначає за мету стислий огляд наукової концепції професора Г. Кличека, що актуалізується, у свою чергу, поєднанням академізму вченого з його активним реагуванням на «злобу дня» в публіцистичній площині й безпосередній викладацькій діяльності.

Виклад основного матеріалу. 1997 року в Кіровграді проведено першу Міжнародну наукову-практичну конференцію, присвячену 100-річчю від дня народження Є. Маланюка. Своєрідною «програмою» (за напрямами змістового

наповнення) стала стаття Г. Кличека «Князь духа і мислі». Розвідка складається з двох умовних частин: у першій – біографічні дані з акцентацією на дивовижній згармонізованості «емоці» та «раці» поета [2, с. 74–75]; у другій – оцінка особистості Є. Маланюка як носія енергетики поетичного слова, зарядженого національною ідеєю, природу якого слід «роздглядати із різних точок зору – біографічно-психологічних, образно-поетикальних...» [2, 78–79]. Щодо еволюції провідної стильової тональності поетичної інвективи Є. Маланюка, то вчений проілюстрував її у послідовності рецептивної лінії «Біблія – Шевченко – Маланюк» [2, 79–83]. Слід нагадати, що свого часу Л. Куценко також актуалізував дослідження життєпису Шевченка – Маланюка, але у параметрах «Маланюк – Шевченко – Маланюк» прямим цитуванням поета: «Хотілося б звернути увагу на одну проблему, яку наше Шевченкознавство ще не поставило виразно і на повний зріст. Це проблема Шевченкової особистості (курсив Є. Маланюка – Т. Я.). [...] Шевченкознавство наше, скероване переважно на певні формальні цілі – стиль, тематика, філософічні основи, історичне оточення, окрім комплексу ідей і т. д., – мало зупинялося на змісті самої особистості поета». Актуальність цієї думки, висловленої півстоліття тому, – наголосив дослідник, – ще нагальніше ззвучить сьогодні» [7, 4]. Саме у річище зазначеної «нагальності» й спрямовані наукові зусилля Г. Кличека.

На думку В. Пахаренка, квінтесенція Кличекового шевченкознавства загалом сконденсована в одному з висловів академіка: «Шевченкове слово є оберегом нації. Ми зберегли себе як нація завдяки Його Слову. І хай ні в кого не буде сумніву, що Його Слово допоможе нам стати великою нацією» [9, 7]. Думка Г. Кличека розгортається в потрактуванні феномена енергетичної напруги Шевченкових творів, змістова й формальна суть котрої є: семантична невичерпальність («Шевченко концентрував увагу на вузлових, найбільш болісних, визначальних проблемах національного й загальнолюдського життя, умів дійти до суті цих проблем і запропонувати певні програми позитивного життєдіяння» [9, 6]); органічність і природність стилю («...на мовному рівні поет через архетипні

образи зумів налагодити безпосередній контакт з колективним несвідомим українського народу» [9, 6]); надзвичайна інформативна щільність, здатна «до широкого асоціативного розгортання» [9, 6]. Звідси постають провідні аспекти шевченкознавчих розвідок Г. Кличка: розвінчання соцреалістичних стереотипів сприймання особистості й доробку Кобзаря, національно-державницький підхід до осмислення його феномена, глибинне дослідження художньої майстерності мистецького спадку Тараса Шевченка [9, 4]. До цього переліку, на наш погляд, можна додати полемічний аспект, коли дослідник специфікою власної концепції опонує представникам неоміфологічного напрямку (Г. Грабович, О. Забужко, П. Плющ та ін.), не говорячи про апологетів «шевченкофобії» як форми українофобії» (І. Дзюба) в епатажних особах О. Бузини («Вурдалак Тарас Шевченко»), М. Грекова, К. Дерев'янка, Г. Боброва («Тарас Шевченко – крістний отець українського націонализма») тощо [10, 83–84].

Утім, повернемося до розмови про конференцію 1997 року, коли Г. Кличко вперше робить спроби концептуально окреслити методологічну систему Є. Маланюка, «суть якої полягає в тому, що кожне літературне явище пізнається, інтерпретується та оцінюється з націоналістичних позицій» [3, 26]. Ефективність такого підходу залежить, насамперед, від підпорядкованості мети розвідки національній ідеї, що дає можливість виявити феномен досліджуваної особистості як системно організованої еволюційної цілісності [3, 26]. На переконання літературознавця, зазначена теза є домінантою Маланюкового осмислення Кобзаря: «Творчість та особистість Тараса Шевченка – це основний матеріал, на якому відшліфовувався і набув довершеності Маланюків метод. В одній із перших своїх статей, [...] Маланюк чітко визначив і номінував свою дослідницьку доктрину: «...розуміння творчості Шевченка і висвітлення його особистості можливі лише за національного підходу до національного генія». Важливо зауважити, що цей геніальний дослідницький принцип, номінований Маланюком як «національний підхід», [...] характеризувався ним як «велика правда» [3, 26] (дисертант Г. Кличка В. Краснощок

у контексті сучасних пошуків у вирішенні проблеми критеріїв оцінки художності також розглядає категорію «правди Нації» як одну із зasadничих цінностей Є. Маланюка у визначенні рівня художності). Звідси логічно постає питання про методологію системного підходу, коли спрацьовує взаємно збагачений пізнавальний процес: від особистості митця до «особливостей його художнього світу, стилю, поетики» [3, 27] і навпаки – від інтерпретації творчості до кращого осiąгнення його постаті.

Цитований вище В. Пахаренко узагальнює головні постулати Шевченкової національної ідеї, які постають лейтмотивом шевченкознавчої есеїстики Є. Маланюка і покладені в основу концепції Г. Клочека: «1. Рішуче викриття й заперечення національного зрадництва, малоросійства. У «Кобзарі» чітко зазначено, що перетворення України на благодатну державу «відбуватиметься як процес ізживання малоросійства, процес з'яви нових поколінь, не заражених цією страшною національною недугою» [9, 5]. (Останнє засвідчують резонансні публікації вченого, одні назви котрих провокують принципові дискусії: «Дядьки Отечества чужого...» Тарас Шевченко про національну зраду», «До істинного Тараса Шевченка. Хто і як фальсифікував «Кобзаря», «Шевченко: доляючи нав'язані міфологізми» тощо). 2. Проблема провідної верстви народу. Шевченкове розуміння того, якою має бути українська еліта – національно свідомою, консолідованою, близькою до народу [...]» [9, 5]. В останній (за хронологією оприявлення) передмові «„Малоросійство” Євгена Маланюка і сьогодення» Г. Клочек постійно апелює до Т. Шевченка та потрактування його поетичних пророцтв Є. Маланюком, констатуючи, на жаль, post faktum: «...якби з перших років нашої незалежності його зміст (трактату «Малоросійство» – Т. Я.) був засвоєний і сприйнятий активною більшістю нашого суспільства, тобто тими людьми, хто має пряме чи опосередковане відношення до будівництва нашої держави, то й саме будівництво було б набагато успішнішим» [6, 3].

У подальших розвідках Г. Клочека есеїстика Є. Маланюка постає як видатне досягнення «в цілісному осмисленні твор-

чості Тараса Шевченка, її значення для формування української нації» [5, 3], а також узагальнюються чинники, котрі «обумовили глибину інтерпретації Маланюком поетичної творчості національного генія» [5, 3]. Науковець визначає два провідні концепти, на яких базується шевченкологія Є. Маланюка: універсальний чинник художності, сформульований есеїстом як «життедайноворча правда нації», і Шевченкова національна ідея [5, 4], наголошуючи при цьому на прагненні автора замість аналізу окремих поезій «сказати про поета головне, визначальне» [5, 9]. Поглиблюючи тезу, Г. Клочек аналізує активно варійовані Є. Маланюком складники зазначених концептів і пропонує на розгляд сучасників «каркас» Маланюкової шевченкіані, зробленої, на переконання дослідника, «на виріст для всього нашого шевченкознавства» [5, 5]: «монолітність», «вулканічна» енергія Шевченкового слова, «месіанство», «живий Шевченко» [5, 5–6] (марковано Г. Клочеком – Т. Я.). Наголосивши, що кожен із перелічених концептів (як і низка не названих) легко «розкручується в глибину» [5, 6]. Цим вони засвідчують свою істинність, що Г. Клочек пояснює магією Маланюкового впливу, психологічні чинники котрого полягають, «по-перше, у його глибокому переконанні в правдивості своїх думок [...], і, по-друге, в темпераментній емоційності тексту» [5, 6].

Висновки. Отже, на переконання Г. Клочека, реальною перспективою сучасного українського шевченкознавства має стати завершення будови, «каркас» котрої створив Є. Маланюк, і це «завершення» повинно «відбутися шляхом поглибленої інтерпретації окремих творів Шевченка» [5, 9]. Літературознавець на різних рівнях утілює свою концепцію в життя – від використання в якості мотто Маланюкових «коротких і водночас точних характеристик» [4, 15] для аналізу певної проблеми («Візуальний світ Шевченкої „Марії“»): «... твір «неймовірної висоти українського релігійного світогляду», твір «незрівнянної тонкості мистецької правди, глибокого почуття і такої прекрасної простоти, що в порівнянні з ним Ренанове «Життя Ісуса» видається блідою і надуманою літературою» [4, 15] та артикуляції крізь призму

Маланюкового бачення, наприклад, Шевченкової Категорії правди, що «сповнена особливо значущого філософського сенсу» [4, 41], але ще «не висвітлена з достатньою повнотою» [4, 41] до ґрунтовного посібника для вчителів «Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація», в якому автор подає низку розгорнутих потрактувань ключових творів «Кобзаря» на засадах науковості й «справедливості» з урахуванням національної ідеї як «домінанти його творчості» [10, 82]. Тезу Г. Ключка про кожен Шевченків твір як «майже не відкритий космос» [5, 9], з яким, перефразуючи Є. Маланюка, наше знайомство тільки-но почалося, можна цілком спроектувати й на сучасний літературознавчий процес.

Список використаної літератури

1. Войчишин Ю. Євген Маланюк у літературознавстві української діяспори / Юлія Войчишин // Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3 ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997. – – Ч. III. – С.12–19.
2. Ключек Г. Князь духа і мислі / Григорій Ключек // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – №4. – С. 68–89.
3. Ключек Г. Про методологію літературознавчої есеїстики Є. Маланюка / Григорій Ключек // Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Є. Маланюка: У 3 ч. – Кіровоград : КДПУ, 1997.– –Ч. III. – С. 24–30.
4. Ключек Г. Візуальний світ Шевченкової «Марії» / Григорій Ключек // Наукові записки. – Випуск 114. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 15–45.
5. Ключек Г. Конгеніальність Шевченкіані Євгена Маланюка / Григорій Ключек // Наукові записки. – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (Літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3–9.
6. Ключек Г. «Малоросійство» Євгена Маланюка і сьогодення / Григорій Ключек // Маланюк Є., Малоросійство. – К. : «Український пріоритет», 2015. – 48с.
7. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать / Леонід Куценко. – Кіровоград : Центрально-Українське вид-во, 2001. – 264 с.
8. Лавріненко Ю. Мислитель-спостережник / Юрій Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики XX століття: У 4 т./ [Упорядники В. Яременко

(Україна), Є. Федоренко (США)]. – К. : Рось, 1994. – Т. II. – С.151–153.

9. Пахаренко В. Оборонець істин «Кобзаря» (шевченкознавча концепція Г. Ключека) / Василь Пахаренко //Наукові записки. – Випуск 114. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 3–7.

10. Цепа О. Образ автора в поезіях Тараса Шевченка до заслання: монографія / Олександра Цепа. – Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії „Авангард”», 2014. – 260 с.

Одержано редакцією – 20.03.16

Прийнято до публікації – 18.10.16

Summary. Yarovenko T. Shevchenko's study essay of Eugene Malanyuk in the scientific concept of Gregory Klochek. This article reviewed the methodology of literary criticism and cultural practices of E. Malanyuk's «monographic portraiture» of Taras Shevchenko figure that is relevant in the new social and political circumstances. A significant role in the national Malanyuk's study played Kirovograd. L. Kutsenko and G. Klochek activate Malanyuk's study researches, including literary and critical shevchenkiana of the artist. Thus, the purpose of the article is to review the scientific concept of G. Klochek that is updating in turn by a combination of academism with active response to «one day wonder». The concept of G. Klochek is set in interpretation of power stress of Shevchenko's works, the essence of which is the following: semantic inexhaustibility, organic and natural style, extraordinary informative density. It faces major aspects of Shevchenko's study intelligence of G. Klochek: social and realistic stereotypes perception debunking of Kobzar's individuality and works, national and state approach to the understanding of his phenomenon, deep artistic craft research of Taras Shevchenko's artistic works. The scientist defines the concepts underlying shevchenkology of E. Malanyuk: universal artistic factor («vital and creative truth of nation») and Shevchenko's national idea. G. Klochek analyzes actively varied by E. Malanyuk components of these concepts and offers to contemporaries the «frame» of Malanyuk's

shevchenkiana made, according to the researcher's point of view, «for growth for all our Shevchenko's study»: «monolithic status», «volcanic» energy of Shevchenko's words, «messianism», «lively Shevchenko». According to G. Klochek a real perspective of modern Ukrainian Shevchenko's study has to become a complete structure, «frame» of which created Malanyuk that should be «held by in-depth interpretation of some Shevchenko's works».

Keywords: relevance, analysis, archetype, elitism, essay, interpretation, frame, quintessence, concept, conception, methodology, national centrism, reception, phenomenon, shevchenkiana.

УДК 81' 255.4=111: 82-1 (100) „2013/2014”

Роксолана ЗОРІВЧАК

АНГЛОМОВНА ПОЕТИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА 2013 ТА 2014 РОКІВ

Розвідку присвячено здобуткам англомовної поетичної Шевченкіані 2013-2014 років. Стисло охарактеризовано інтелектуальну біографію й творчий доробок П. О. Фединського, який переклав увесь „Кобзар”; обґрунтовано перекладацьку стратегію *Viri Piū*, що відтворила 155 поезій Т. Шевченка англійською мовою. У статті йдеться також про внесок в англомовну Шевченкіану М. Найдана та про збірку п'ятдесяти Шевченкових поезій в англійському та французькому перекладах, що її видав Музей Тараса Шевченка в Канаді.

Ключові слова: поезія, Тарас Шевченко, англійська мова, перекладачі, французька мова, поетичний, 200-річчя, нація, художня література, стратегія.